

SERIA

C

NUMĂRUL

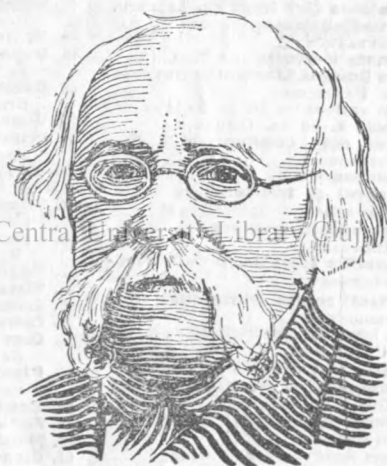
64

CUNOȘTINȚE

FOLOSITOARE

„DIN LUMEA LARGĂ”

DIRECȚ. REDACȚIONALĂ PROF. UNIV. I. SIMIONESCU

ÎNVĂȚĂȚII NOȘTRI

AL. PHILIPPIDE

DE

IORGU IORDAN

Profesor la Universitatea din Iași

EDITURA „CARTEA ROMĂNEASCĂ” BUCUREȘTI

Prețul Lei 8,—

„CUNOȘTINȚE FOLOSITOARE“

* = 8 lei numărul; celelalte 5 lei

Seria A. „ȘTIINȚA PENTRU TOȚI“.

Nr.

1. Cum era omul primitiv de I. SI-MIONESCU.*
2. Viața omului primitiv de I. SI-MIONESCU.*
3. Albinele de I. A. BĂDĂRĂU.
4. Furnicile de T. A. BĂDĂRĂU.
5. Viața Plantelor de I. SIMIONESCU*
- 10-11. Pasteur de C. MOTAȘ
12. Telefonია fără fir de Tr. LALESCU.
14. Porumbelii mesageri de V. SA-DOVEANU.
15. Planeta Marte de Ion PAȘA.
16. Dala Omer la Einstein de GENERAL SG. PANAITESCU.
17. Cum vedem de Dr. I. GLĂVAN.
18. Razele X. de AL. CIȘMAN.
19. Omul dala Cucuteni de I. SI-MIONESCU.
20. Protozoarele de I. LEPTȘI.
21. Fulgerul și trăsnetul de C. G. BRĂDETEANU.
22. Nebuloasele gazoase de M. E. HEROVANU.
23. Bacteriile folositoare de I. POPU-CĂMPEANU.
24. Scrisori cerești (Meteorite) de I. SIMIONESCU.
25. Din istoricul electricității de STEL. C. IONESCU.
26. Mercur și Venus de C. NEGOIȚĂ.
27. Reumatism și arterioscleroza de Dr. M. CĂHĂNESCU.
28. Dama de inițiativă de APOSTOL D. CULEA.
29. Henri Ford de Ing. N. GANEA.
30. Musca de I. MUREȘANU.
31. Ciupercile de I. POPU CĂMPEANU.
32. Cifrele de G. M. LĂZĂRESCU.
33. Animale de demult de I. SIMIO-NESCU.
34. Lămurirea potopului de I. SIMIO-NESCU

Nr.

35. Din viața oamenilor întreprin-zători de APOSTOL D. CULEA.
36. Societatea națiunilor de ARTUR GOROVEI.
37. Ficatul și boalele lui de Dr. M. CĂHĂNESCU.
38. Electrochimia și electroliza de N. N. BOTEZ.
39. Noțiuni de electricitate de Ing. CĂBETTI.
40. M. Berthelot de CĂPIT M. ZAPAN.
41. Izvoare actuale de energie de E. SEVERIN.
42. Goethe ca naturalist de Prof. I. SIMIONESCU.
43. Viața'n munți de I. SIMIONESCU.*
44. Principii de biologia de I. SIMIO-NESCU.
- 45-46. Fauna Mării Negre de BĂCĂSCU M. și CĂRĂCȘU S.*
47. Vitaminele de Dr. N. GAVRILESCU*
48. Petrolul de I. SIMIONESCU*
50. Șobolani și șoareci de Prof. RADU VLĂDESCU.*
51. Viața la Ecuator de I. SIMIONESCU*
52. Viața la tropice de I. SIMIONESCU*
53. E. Roux de Prof. Dr. G. MARINESCU*
54. Cutremurele de I. SIMIONESCU*
55. Cum birue viața de Dr. VASILE ZAHARESCU.*
56. Plante carnivore de I. POPU CĂM-PEANU.*
58. Newton de O. ONICESCU.*
59. Fiutul de zi de I. SIMIONESCU.*
60. Fiutul de noapte de I. SIMIONESCU.*
61. Giande cu secreție internă de Prof. Dr. C. PARHON.
62. Sarea de Prof. I. SIMIONESCU.
63. Circulația materiei de Prof. I. SI-MIONESCU*.
64. Paseri de apă de C.S. ANTONESCU*
65. Flori de primăvară de I. SIMIO-NESCU*

Seria B. „SFATURI PENTRU GOSPODARI“.

Nr.

1. Îngrijirea păsărilor de Prof. C. MOTAȘ.
2. Despre tovarășii de PECTO C. DRON.
3. Despre scarlatină de Dr. I. GHEORGHIU
4. Livada din sămburile de G. GHEOR-GHIU.

Nr.

7. Morcovii și alte legume de P. ROZIADÉ
8. Sifilisul de Dr. E. GHEORGHIU.
10. Votul obșteșo de A. GOROVEI.
11. Creșterea porcilor de C. OREBU
14. Pelagra de Prof. V. BABEȘ.
15. Aligerea : omlnlelor de C. LACRU-ȚIANU.

SERIA C.

No. 64

CUNOȘTINȚE FOLOSITOARE
DIN LUMEA LARGĂ

ÎNVĂȚAȚII NOȘTRI

AL. PHILIPPIDE

DE

IORGU IORDAN

Profesor la Universitatea din Iași
BCU Cluj / Central University Library Cluj

EDITURA „CARTEA ROMĂNEASCĂ”, BUCUREȘTI

BCU Cluj / Central University Library Cluj

222161

ALEXANDRU PHILIPPIDE
(1859—1933)

Alexandru Philippide s'a născut la 1 Mai 1859, în orașul Bârlad. După tată el era Grec. Această origine n'a căutat în nici o împrejurare să și-o ascundă, dimpotrivă, ca o reacție față de patriotismul ieftin al atâtor Români, adesea foarte recenți, o scotea curajos la iveală oridecâteori avea prilejul. Mi-amintesc o scenă extrem de interesantă în această privință. Mă găseam într'o zi, imediat după războiu, acasă la el, pentru a-i asculta observațiile asupra tezei mele de doctorat. Abia începuse discuția, când vine în vizită d. N. Bănescu, astăzi profesor la Universitatea din Cluj, care se interesa pe vremea aceea de familia Philippide. La întrebarea, care, așa cum era pusă, conținea în ea și un răspuns afirmativ, dacă anume această familie este de origine macedo-română, Alexandru Philippide făcu un gest de protest, scuturându-și haina, și adăugă: „Nu, nu, sunt Grec curat”. Desigur că în această atitudine trebuie să vedem una din exagerările cu care eram obișnuiți la marele nostru învățat, dar ea izvoră, foarte probabil, și dintr'un sentiment de mândrie. Căci bunicul său după tată era nepot de frate al celebrului D i m i t r i e (în călugărie D a n i i l) P h i l i p p i d e, acela care, după ce s'a stabilit în Moldova, a publicat, între altele, o

Istorie a României și o Geografie a României, ambele la Leipzig 1816, în grecește (v. A. Philippide, *Arhiva* IV (1893), pag. 162 urm., N. Bănescu, *Anuarul Institutului de istorie națională* II, Cluj 1934, pag. 119 urm. și A. Philippide, *Originea Românilor* I, pag. 678 — 679, nota). Și avea de ce să fie mândru, când se gândea la acest strămoș al său, dela care a moștenit cu siguranță pasiunea pentru studiile istorice și filologice, în special pentru istoria și limba Românilor, care avea să-l ducă la cea mai măreață operă din întreaga noastră literatură istorico-filologică, la *Originea Românilor*.

În aceeași ordine de idei merită să fie menționat și amănuntul că, în vara anului 1888, Alexandru Philippide a făcut o călătorie în Grecia, spre a vedea locul de baștină al familiei sale, satul Miliès, depe muntele Pelion, în Tesalia. Cu foștii lui elevi vorbea bucuros de această călătorie, iar la bătrâneța își amintea cu humor de impresia pe care o făcuse asupra rudelor de acolo cunoștințele sale de greacă antică. Deși oameni cu puțină cultură, erau toți stăpâniți de elenism, așa cum la noi numeroși Români erau stăpâniți de latinism, și trebuiau, prin urmare, să se emoționeze, când vedeau că tânăra lor rudă dintr'o țară îndepărtată continua să cultive limba străluciților lor strămoși.

Bunicul lui Alexandru Philippide s'a căsătorit cu fiica răzășului Alexandru Geană din Nicorești, patria celor mai frumoase podgorii de vin roș depe vremuri, dar totodată sat vecin cu proprietățile nesfârșite ale puternicului Costache Conachi, cel dintâi poet moldovean, cum stă scris în istoriile noastre literare. Se vede că moșia de 28.000 fălci, adică 42.000 hectare (v. R a d u R o s e t t i, *Pământul, sătenii și*

stăpânii în Moldova, vol. I, București 1907, pag. 311), care se întindea în cele trei județe extreme ale Țării de jos (Putna, Tecuciu și Covurluiu), avea nevoie să se rotunjească în partea dinspre Nicorești. Așa se face că răzășul Geană pierde cele 300 fălci de pământ ale sale în folosul lui Conachi. Philippide, pe care-l provocam să repovestească această întâmplare, căci mă interesa deaproape, — sunt și eu din partea locului —, nu uita totuși niciodată să adauge că, dela un timp, Costache Conachi a început să aibă grijă de fiica și ginerele răzășului deposedat. Pe unul din copiii acestora, Iancu Philippide, tatăl savantului, l-a ajutat mereu și fără să fi fost solicitat în vreun chip oarecare.

Astfel asimilarea urmașilor lui Nicolae Philippide, cel adus din Grecia de unchiu-său Dimitrie, s'a desăvârșit în scurtă vreme. Deja tatăl profesorului nostru nu știa de loc grecește. Singur fratele mai mare al lui, adică un moș al lui Alexandru Philippide, învățase limba maternă a părintelui său. Cât despre a treia generație, ea pieduse orice legătură sufletească cu Grecia. Căci Iancu Philippide s'a căsătorit și el cu o Româncă neaoșă, din familia Curt dela Dorohoiu. Numai ortografia numelui a rămas grecească. Alexandru Philippide, partizan conșins al scrierii fonetice, simțea nevoia, mai ales la cursuri, să explice pentru ce face excepție dela principiile fonetice tocmai cu propriul său nume; această abatere o atribuia... tradiției ortografice, care este într'adevăr foarte puternică în domeniul patronimicelor. Dealtmintrelea numele Alexandru Philippide dădea ocazie profesorului să glumească, și tot pe socoteala originii sale grecești, făcându-l să spuie că-l cheamă

ca pe... Alexandru cel Mare, care și el-era un Alexandru, fiul lui Filip (... regele Macedoniei !). ¹⁾

Tatăl lui Alexandru Philippide a fost subprefect în timpul domniei lui Cuza. După abdicarea acestuia, părăsi administrația și se apucă de agricultură, fixându-și sediul întreprinderii în comuna Cerțești din județul Tutova. Deși împovărat cu o familie grea, s'a silit să dea copiilor o creștere aleasă, chiar în sensul monden al cuvântului. Profesorul își amintea, tot răsând, lecțiile de vioară pe care le luase în copilărie cu un violonist, intrat de-acum în literatură grație romanului lui C. Stere, „În preajma revoluției”. Este vorba de vestitul „lăutar” Lemeș, despre care Philippide știa o mulțime de lucruri, caracteristice și pentru acest nefericit artist și pentru atmosfera vremii.

Cursul primar și pe cel secundar le-a făcut la Bârlad, între 1866 și 1877. După trecerea bacalaureatului, se înscrie la Facultatea de Litere din Iași, unde-și ia licența în 1881. Puțin înainte de asta este numit custode (iar mai târziu sub-bibliotecar) la Biblioteca Centrală, actuala Bibliotecă a Universității Mihăilene.

Trei ani după aceea demisionează, fiindcă dobândise, în baza unui concurs special, catedra de Limba Română a cursului superior dela Liceul Național, pe care o avusese filologul Alexandru Lambrior, mort chiar atunci. Este interesant amănuntul că succesorul lui Philippide la Biblioteca Centrală a fost Eminescu, pe care, dealtfel, l-a cunoscut bine și despre care putea spune multe lucruri inedite, pier-

1) La fel cu Heinrich Heine, care, născut în preajma anului 1800, afirmă undeva că-i unul din... primii oameni ai secolului!

dute de acum și ele, ca atâtea altele, pentru totdeauna. În 1888 se duce la Halle a. S. pentru complectarea studiilor și stă patru semestre, până în vara anului 1890, ascultând lecțiile unor învățați iluștri, ca Hermann Suchier (filologie romanică), Eduard Sievers (fonetică), etc. Trebuie arătat de pe acum că Alexandru Philippide se formase la Universitatea noastră mai mult singur. Profesorii depe atunci erau lipsiți de o pregătire riguros științifică, iar cât privește filologia română, în care Philippide avea să producă mai târziu opere de așa mare valoare, nici nu exista ca obiect de învățământ la Universitate. Ținuse Lambrior o bucată de vreme niște cursuri libere, pe care le-a audiat și urmașul lui la catedra dela Liceul Național, dar atâta era puțin lucru.

În străinătate Philippide s'a interesat de toate disciplinele filologice, potrivit spiritului timpului, dar și împins de marea lui curiozitate pentru tot ce constituie viața culturală a omenirii: filologie clasică și modernă, arheologie, istoria filozofiei grecești ș. a. Cu profesorul său de romanistică a devenit bun prieten: dela ediția V până la a VIII, ultima îngrijită de autorul însuși, frumoasa povestire din literatura veche franceză despre Aucassin și Nicolette, publicată de către Suchier, a fost dedicată lui Alexandru Philippide. Datorită acelorasi relații amicale acest filolog german, cu nume și origine franceză, s'a interesat de limba noastră.

În 1890 Philippide se întoarce la Iași, unde-și reia ocupațiile de profesor liceal și continuă activitatea științifică, pe care dealtfel n'o întrerupsese nici o clipă. Reputația câștigată încă mai dinainte, prin lucrările sale, ca și prin puternica-i personalitate, ajunge acum mare și

necontestată. Prietenii și admiratorii, printre ei mulți Junimiști, în frunte cu Titu Maiorescu, se gândesc să puie această forță în serviciul învățământului superior. Astfel se crează în 1892 catedra de Filologie Română, a cărei suplinire este încredințată lui Philippide. După trei ani devine profesor titular. În 1898 Academia Română, după ce îl alesese de curând membru corespondent, îl însărcinează cu alcătuirea Dicționarului limbii române. Se știe că sarcina aceasta o avusese până atunci B.-P. Hasdeu, care, în curs de 14 ani, publicase, e adevărat, 4 volume, dar nu trecuse de cuvântul *bărbat*. Philippide se apucă serios de lucru și timp de 8 ani, zi de zi, aș putea spune și noapte de noapte, se consacră unei munci istovitoare, care nu dă, nici nu poate da altă satisfacție decât aceea de a săvârși o operă absolut necesară. (Cine este cătuși de puțin inițiat într'un domeniu ca acesta știe că nu exagerez de loc.) Numai lecțiile dela Universitate îl făceau să întrerupă, pentru scurtă vreme și cu intermitențe, această muncă excesivă și plictisitoare. Renunță la vacanțe și la cea mai neînsemnată odihnă. Totuși după 8 ani trebuie să părăsească lucrarea, nu pentru că n'ar fi vrut s'o ducă până la capăt, ci fiindcă Academia îi cerea necontenit să termine dicționarul cu orice preț, adică, mai precis, cu prețul atâtor principii și scrupule științifice, la care Philippide ținea morțiș. Este drept că Academia se temea să nu se repete experiența pe care o făcuse cu Hasdeu, dar fără vreun temei obiectiv, căci Philippide adunase, împreună cu colaboratorii săi (printre ei, G. Ibrăileanu, I. Botez și C. Botez), un material imens și începuse redactarea. Manuscrisul există încă și are aproape 12.000 pagini (jumă-

tăți de coală), mergând până la primele cuvinte ale literei D. Graba Academiei n'a folosit nimănui, decât doar lui Philippide însuși, care, cu toată supărarea omului neînțeleș și împiedecat să ducă la bun sfârșit o întreprindere odată pornită, s'a simțit ușurat de o mare povară și a putut să-și reia activitatea strict științifică, părăsită aproape cu totul atâta timp.

Dicționarele sunt lucrările cele mai capricioase din domeniul lingvisticii : știi când le începi, dar nu poți ști când le vei termina. Intr'adevăr, dela 1906 au trecut 31 ani, și Dicționarul Academiei se prezintă tot ca un torso : a apărut din el numai ceva mai mult de o treime. (Este adevărat, că, la greutățile inerente unei asemenea opere, s'au adăugat războiul, cu toate urmările lui imediate, și criza economică generală, care, — mă refer la această din urmă cauză—, nu justifică totuși dezinteresarea guvernelor pentru o chestie de amor propriu național.)

După 1906 nu se mai petrece nimic în viața exterioară a lui Alexandru Philippide. Nici la ședințele Academiei, care-l alesese membru activ încă din 1900, nu mai participă decât extrem de rar. Intre 1908, data când i-am devenit elev, și 1933, când moare, nu-l știu să fi participat mai mult de două ori la sesiunile acestei instituții (în 1910 la București și în 1918 la Iași). Aceeași rezervă și în ce privește contactul cu oamenii. Astfel s'au scurs anii, până nu tare de mult, chiar fără boală și suferință. În Ianuarie 1926 are un atac de paralizie, pe care, datorită unei constituții foarte robuste, îl birue cu ușurință : în 24 ore își revine aproape complet, iar după o odihnă mai îndelungată (de fapt, un concediu dela catedră, căci cealaltă activitate n'a întrerupt-o mai de loc), s'a

însănătoșit deplin. Dar paralizia fusese numai un avertisment. Starea generală continua să se șubrezească, fără a se trăda însă prin vreun semn vrednic de atenție. În 1931 se manifestă cele dintâi tulburări provocate de o arterioscleroză destul de avansată, care însă nu-l împiedică să-și ție lecțiile. Incepe un tratament, care părea că-i ameliorează starea, pe când în realitate deabia încetinește, și încă prea puțin, un proces organic fatal. După vacanța Crăciunului 1932—1933, este nevoit să-și ceară concediu dela catedră (unde, măcar că împlinise limita de vârstă, continua să funcționeze prin votul Facultății și al Senatului), el care în cei 40 ani de profesorat la Universitate nu lipsise decât în mod cu totul excepțional. Boala se agravează în Martie 1933, după moartea tovarășei sale de viață. Ultimele luni din existența fizică a lui Alexandru Philippide au fost un adevărat calvar. Durerile devineau din ce în ce mai insuportabile, până când, după o agonie prelungită peste puterea de rezistență a unui om obișnuit, "acel monstru nevăzut și atotputernic", cum se exprima el adesea despre misterioasa forță conducătoare a lumii aceștia, l-a eliberat din lanțurile suferinței în după amiaza zilei de 12 August.

Aceasta a fost viața materială a lui Alexandru Philippide. O viață nu se poate mai săracă în evenimente. Comparați-o cu a oricăruia dintre contemporanii noștri și veți ajunge la aceeași constatare. Viața unui adevărat înțelept, care a știut din vreme să se retragă în sine, să se desfacă de lumea înconjurătoare în măsura maximă pe care i-o îngăduiau obligațiile sale didactice și științifice. Într'o țară ca a noastră, unde activitatea politică stă pe primul plan al

preocupărilor și unde punctul de vedere politic, adică zbuciumul aproape exclusiv fizic, amestecul individului în viața colectivității și al acesteia în existența fiecăruia dintre noi, întrece orice închipuire, Philippide a izbutit să se izoleze până la ignorare aproape deplină. Și dacă n'ar fi fost indiscreția gazetărească, ea însăși produs al aceleași atmosfere, acest filozof antic din zilele noastre ar fi pășit pragul lumii pământeste tot așa de necunoscut, precum a fost și în viață, pentru cei mai mulți contemporani și concetățeni ai săi.

* * *

Personalitatea omenească a lui Alexandru Philippide a fost nu numai neobișnuit de puternică și originală, ci și foarte complexă. Deaceia încercarea de a o analiza prezintă dificultăți, chiar dacă ni se pare că o cunoaștem bine, și suntem expuși, prin urmare, s'o înțelegem greșit. Trăsătura cea mai caracteristică constă, cred, într'o pronunțată tendință către excesiv, produs mai mult al temperamentului decât al educației în accepția largă a cuvântului (deși nu trebuie să uităm că s'a format într'o epocă de adânci frământări în toate domeniile de activitate). Avea firea unui luptător, mai exact spus a unui polemist, veșnic în luptă cu alții, ca și cu sine însuși. Din această particularitate organică a sufletului său izvorau contradicții și manifestări, care surprindeau chiar pe cei mai apropiați de dânsul. Timid în fond, el acumula nemulțumiri peste nemulțumiri contra oamenilor și lucrurilor din jurul său, iar când nu mai putea suporta această încărcătură prea puternică izbucnea cu rapiditatea și vigoarea unui explo-

zibil de calitate. Am pomenit mai sus de Dicționarul limbii române, pe care-și luase angajamentul să-l lucreze, și spuneam că muncea cu o îndărătnicie extraordinară. Renunțase la orice răgaz, care i se părea de prisos și înțelegem că era dispus să aprecieze nevoia de odihnă,— de distracție nu poate fi vorba —, cu cea mai mare parcimonie. Colaboratorii săi de atunci povestesc lucruri de necrezut pentru un om obișnuit. Intr'o zi vine la el un vechiu prieten, profesor la un liceu din localitate. Philippide îl întâmpină destul de amabil, pentru situația în care se afla, și-l întrebă ce dorește. La răspunsul vizitatorului că ar vrea să stea puțin de vorbă, replică imediat : „N'am vreme, n'am vreme !” Prietenul înțelegător se interesează când s'ar putea întâlni mai pe îndelete. Și Philippide răspunde imediat, cu o seriozitate aproape tragică : „Peste 10 ani !” Tot pe atunci, după ce muncise la Dicționar câțiva ani de zile fără întrerupere, profitând de cererea unui colaborator care trebuia să lipsească din oraș în ajun de sărbătoare, exclamă cu aceeași seriozitate : „Am să-mi iau și eu... la vară o vacanță de... trei zile !” (pe care, firește, nu și-a luat-o).

Alexandru Philippide a fost un idealist iremediabil. De astă dată sunt de vină nu numai anumite predispoziții ereditare, ci și întreaga lui formație intelectuală. Un istoric, un filolog și alți oameni care cultivă științele cele mai lipsite de interes practic nu pot fi decât idealști, dacă, bine înțeles, simt în ei chemarea necesară pentru astfel de studii. La Philippide este vorba de o adevărată vocație, cum probează, între altele, faptul că nu s'a amestecat o clipă în luptele politice. Dar idealismul acesta i l-a pus greu la încercare vicisitudinile vieții noastre.

Prilejurile menite să-i arate deosebirea între ce credea el și ce era în realitate se iveau din ce în ce mai des și mai brutal. Urmarea au fost scepticismul și mizantropia. Când am început să-l cunosc mai bine, de pe la 1918 încoace, aceste două trăsături, și mai cu seamă ultima, erau de tot marcate. Neconținut căuta să demonstreze că neîncrederea în oameni și în lumea aceasta este caracteristica bătrânului, adică a înțeleptului, și binecuvânta cerul că, pe zi ce trece, îi crește înțelepciunea. Războiul cel mare, a cărui izbucnire l-a surprins în străinătate, a avut o profundă influență asupra lui. Este drept că între 1916 și 1918 a trebuit să sufere personal brutalitatea unui militar încartiruit la dânsul, dar această experiență trecătoare a contribuit prea puțin la crearea acelei stări sufletești amintite mai sus și care nu l-a mai părăsit până la moarte, ba, dimpotrivă, s'a accentuat inereu. Când trebuia să iasă în oraș după treburi și să-și facă loc prin mulțime, la piață, la percepție, pe străzile frecventate, abia-și stăpâna revolta care-l copleșea la vederea sau atingerea „gorilei omenești”, cum îi plăcea să spuie despre partea animalică din om, așa de izbitoare pentru ochii lui mizantropi.

De aici izolarea sa de lume, care culminează în faptul cu adevărat extraordinar că vreme de 19 ani (din 1914 până la moarte) n'a mai părăsit Iașii nici pentru o clipă. Ce-i dreptul, tendința aceasta se putea observa la el și înainte de războiu, dar atunci izvoră nu atât dintr'o atitudine filozofică, ci mai mult din teama că relațiile cu oamenii îl stânjeneau dela ocupațiile sale științifice. Și totuși ce bucuros era sau devenea, când primea o vizită mai puțin plictisitoare, deși trebuie să declar că teoretic

avea despre toată lumea aceeași părere. Iar în anii din urmă, când presimțea sfârșitul, pe care dealtfel îl aștepta cu seninătate și chiar cu bucurie sinceră, el însuși te poftea să prelungști și să repeți vizitele. În fond, nimic contradictoriu în această atitudine. Căci, dacă senzația morții ne împinge să căutăm tovărășia semenilor noștri, izolarea voită duce, de fapt, la același rezultat: omul este într'adevăr o ființă socială și de aceea nu se poate dispensa la infinit de contactul cu lumea înconjurătoare.

Mizantropia lui Philippide părea exagerată și neînțeleasă acelor care nu-l cunoșteau mai de aproape. Totodată, datorită puternicii și originalei sale personalități, se crease numeroase legende în legătură cu mizantropia lui. Mai ales pe tineri, adică pe studenții lipsiți de experiența vieții și în același timp plini de respect pentru profesorul lor, și impresiona și-i atrăgeau asemenea lucruri. Eu însumi am căzut pradă acelei atmosfere, înainte de a-l cunoaște mai bine. Deaceia am rămas surprins și emoționat, când într'o zi, imediat după războiu, găsindu-mă în camera lui de lucru, am asistat la o scenă care contrazicea violent toate legendele în circulație. Fiica unui mare om din viața noastră culturală și politică trebuia să plece din Iași, fiindcă se mărita. Și a venit să-și ia rămas bun dela familia Philippide. N'am să uit niciodată bucuria cu care „mizantropul și ursuzul” învățat și-a strigat soția din odaia vecină, pentru a-i anunța această vizită, și tot așa îmi revine mereu în minte adâncă înțelegere cu care a vorbit el atunci despre viața familiară legăturile dintre membrii unei familii și despre durerea care cuprinde suflete, când, cum era cazul, împrejurări de tot felul risipesc pe cei ce au trăit și

crescut laolaltă ani dearândul. Să mai pomenesc de duioșia pe care, este drept, se silea să și-o ascundă, fără a izbuti însă, oridecâteori se gândea la copiii săi duși de acasă? Sau de tragedia dezlănțuită în el la moartea aceleia care i-a fost tovarășă de viață?

Scepticismul lui Alexandru Philippide se manifesta și în atitudinea sa față de știință. Era conștient în tot momentul că, oricât de înzestrat ar fi un om, opera pe care o poate el înfăptui este relativă și, într'o măsură mai mare sau mai mică, pieritoare. Cu cât trecea vremea, cu atât punctul acesta de vedere se accentua mai tare. Și deseori lăuda pe Dumnezeu că i-a dat și aici înțelepciunea necesară pentru a aprecia după cuviință lucrurile. Nu-i nevoie să mai adaug că scepticismul acesta se întindea și asupra propriei sale activități științifice. Dar trebuie să precizez, ceea ce poate părea de prisos acelor care-i cunosc lucrările, că modestia lui înceta brusc în fața pretențiilor atâtor neche-mați, șarlatani și farsori ai științii. Nimic nu-l supăra mai tare decât fudulia și sclifoseala, ca să întrebuițez niște termeni care i-ar fi plăcut lui: încrederea oarbă și neîntemeiată pe nimic în propriile forțe, morga pe care de obicei știu s'o aibă tocmai oamenii de pseudoștiință, lipsa de spirit critic și de bun simț, farsa și opereta cu aparențe de seriozitate, mai scurt și cu o formulă acceptată de mult în istoria culturii noastre, forma fără fond. Se cunosc polemicile pe care le-a purtat Philippide încă din primii ani ai activității sale contra acestei boli a intelectualității românești, iar cine le are încă în minte știe cu ce humor, adesea crud și sarcastic, dar mai totdeauna bine meritat, dezbrăca pe adversari de zdrențele unei științi pre-

care sau de contrabandă. Și dacă a greșit câteodată, cum nici nu-i posibil altfel în toiul luptei pentru adevărul pe care-l apăra, trebuia să-l apere cu pasiune, de cele mai multe ori a lovit în plin, și chiar greșelile erau mai ales de natură cantitativă. Deasemenea știu cei inițiați câte lucruri neplăcute a spus el despre unii și alții în ultima sa operă, *Originea Românilor*. La pag. 507 din primul volum al acestei cărți cetim o frază caracteristică pentru întreaga atitudine în materie de știință a lui Alexandru Philippide: „Nu tot ce-i nou este și mai bun” (dând parcă a înțelege că mai degrabă afirmația contrară exprimă adevărul). Dacă avea numai decât dreptate, este altă chestie, și tot așa rămâne de discutat ostilitatea lui mai mult sau mai puțin marcată față de atâtea doctrine din lingvistica actuală.

Dela disprețul pentru forma fără fond și până la disprețul pentru formă în general, indiferent dacă acesteia îi corespunde fondul respectiv, este numai un pas. Și acest pas l-a făcut adevărații Philippide. Dealtminte era fatal să-l facă, și din cauza tendinței sale spre excesiv, dar și din cauză că a trăit într-o țară unde exagerarea formei depășește orice limită și devine șarlatanie pură. Această fobie contra formei era mai puțin vădită în vorbă, ba se poate spune că, mai ales la curs, ea se transforma într-o adevărată calitate, căci marea farmecul expunerii. În schimb, cărților și studiilor științifice le strică, întrucât îngreuiază indiscutabil lectura. Cei care-i cunosc lucrările, știu că Philippide nu face aproape niciodată pauză dela prima până la ultima pagină a unei opere, oricât de voluminoasă ar fi, de pildă *Originea Românilor*, vol. I. Am discutat cu el despre acest lucru, pe care-l pre-

zentam ca un dezavantaj, și am căpătat următorul răspuns semnificativ : „Vrei d-ta ca cetitorul să nu se trudească? să i se pară că știința e un lucru ușor, ca poezia?”.

Din aceeași concepție severă au pornit și aprecierile despre munca intelectuală în general, despre pedagogie, în care vedea un produs cu adevărat patologic al slăbiciunii noastre pentru forma goală, și despre alte chestii, din *Specialistul român*, unde spune, de exemplu, că școala nu trebuie să fie un azil de infirmi mintali, nici prilej de joacă, ci un atelier de muncă grea și deprinderi serioase pentru viață, adăugând apoi această formulă lapidară : „Cine se tâmpește de multă carte, acela era tâmp de acasă”.

Alexandru Philippide se conforma acestei concepții antice, mai ales romane, despre muncă (cf. *labor improbus*) și în activitatea sa științifică. Lucrările de specialitate care i se păreau vrednice de interes nu le studia, le învâța; scotea din ele note, adesea foarte amănunțite, cu observațiile de rigoare, — așa a procedat, între altele, cu volumele *Die Sprache* din opera lui W. W u n d t, *Völkerpsychologie* (manuscrisul există încă) —, iar când era vorba de o limbă necunoscută și mai îndepărtată oarecum de cele cu care avea el deobiceiul a face, lucra ca un adevărat școlar sârguincios (limba albaneză, de pildă, care i-a trebuit pentru *Originea Românilor*, a învățat-o, declara el singur, de trei ori în cursul celor 25—30 ani cât l-au preocupat obârșiile limbii și poporului nostru).

Excesivă și, deci, în aparență contradictorie a fost atitudinea lui Philippide și față de poezie. Această evadare din realitate a unor oameni special înzestrați dela natură i se părea un soi de înșelăciune. Cred că a și scris, sigur este însă

că la lecțiile sale și în convorbiri particulare definea poezia ca o minciună spusă cu meșteșug. Evident că exagera, dar își da sama și chiar voia puțin să exagereze. Deaceea se întâmpla să revie sub altă formă asupra părerilor sale în cursul aceleiași discuții și să arate ce informații întinse și variabile avea despre literatura diverselor popoare. Cunoștea foarte bine, și totdeauna din lectura originalelor, operele poetilor greci (între ei pe a lui Pindar cel atât de obscur) și latini, ca să nu mai vorbesc de literaturile romanice (în primul rând franceză și italiană, — îi plăcea să reciteze în glumă primele strofe din *Orlando furioso*, așa cum le învățase la liceul „Codreanu” din Bârlad), germană, română, rusă și engleză (ultimele în traduceri franțuzești). Dintre poeții noștri admira în gradul cel mai înalt pe Eminescu, cu care se și cunoscuse de aproape. Știa pederost versuri multe și printre cele mai frumoase de-ale acestuia. Să mai spun că, în ciuda noutății, îl atrăgea și opera fiului său Alexandru și că primea cu mare bucurie aprecierile favorabile ale criticilor despre dânsul? Și totuși, în ochii celor ce stăteau departe de el ori nu-l înțelegeau, Philippide trecea drept un ignorant în ale poeziei, iar unii îi luau așa de tare în serios ieșirile antipoetice, încât credeau că trebuie să se conformeze lor și să renunțe la orice lectură literară. Lui nu-i displăcea deloc să apără în acest ipostas, după cum iarăși simțea o mare satisfacție când lumea îl judeca altfel decât era în realitate. Și aici putem observa tendința lui spre excesiv: urând forma fără fond, avea în mare cinste fondul cu formă, și, printr’o reacție firească la un om ca dânsul, chiar, ba mai ales, fondul fără formă, sau fondul îmbrăcat în altă formă, într’o formă vrednică

de dispreț, fiindcă nu convine majorității oamenilor.

Alt domeniu, în care atitudinea lui Philippide părea contradictorie, și din aceeași pricină, este politica. Am spus mai sus că o probă sinceră de idealism în viața acestui învățat o constituie și neaměstecul său în politica militantă. Greu de imaginat un om cu aversiune mai profundă, aș putea zice mai instinctivă, pentru această sferă de activitate. Știu că sunt mulți oameni de perfectă bună credință, politicieni sau nu, care văd în pasivitatea sau ostilitatea față de politică o manifestare egoistă. În cazul lui Philippide, această afirmație (destul de contestabilă în principiu, în practică se pare că ea chiar contrazice realitatea cea mai palpabilă) nu se potrivește de loc. Dovadă este interesul viu și continuu pe care-l purta el vieții politice adevărate, adică modului cum oamenii noștri politici de toate categoriile se comportă față de țara pe care sunt chemați la un moment dat s'o conducă. Trebuie să recunosc că aici părerea sa nu erau numai aparent contradictorii. Pedeo parte izolarea de lume îl împiedeca să cunoască viața și oamenii așa cum sunt ei, pedealta politica românească însăși îi îngreua enorm orientarea (și nu numai lui, ci chiar unora din cei pregătiți să urmărească dedalurile intereselor și combinațiilor, care alcătuiesc mai tot fondul activității politice dela noi). Astfel aprecierile sale erau mai mult impresii, produse ale momentului și, deci, subiective, adesea nedrepte. Deasemenea ele variaiu, tot sub imboldul sentimentelor și al condițiilor în care avea loc discuția. Mai interesante decât afirmațiile de natura aceasta erau părerea sa despre curentele politice nouă, democratice ori reacționare, dela

noi și de aiurea. Deastădată contradicția părea mai vizibilă, dar și mai scuzabilă, nu numai pentru că-i greu să se pronunțe cineva cu deplină siguranță despre evenimentele neterminate, care se desfășură sub ochii noștri, ci și din altă cauză. Spre democrația cinstită și curată îl îndemna idealismul său nedezmintit, contra „ridicării no-roadelor” îl împingea disprețul pentru ceea ce îi plăcea să numească „gorila sau bestia ome-nească”, dezgustul pentru gălăgie și pentru tot ce poate fi respingător în manifestările mulțimilor nepregătite și nedisciplinate. Dar în această situație nu se găsea numai el : totdeauna și pretutindeni oamenii care nu vor, fiindcă nu pot să închidă ochii asupra realității, vor avea de luptat și de suferit de pe urma acestei contradicții oarecum fatale.

O ultimă caracteristică importantă a personalității lui Alexandru Philippide este dragostea pentru adevăr, pasiunea pe care o punca în descoperirea lui și curajul cu care știa să-l apere. Din această calitate eminentă a spiritului său, produs al unei anumite constituții psihice, dar și al deprinderii cu munca științifică severă, au izvorât de fapt lupta lui contra formei goale, adică a minciunii, aversiunea pentru politică și ironia tăioasă contra atâtor manifestări ale superficialității general ome-nești și specifice românești. Datorită acestui cult al adevărului, a avut tăria să-și bată joc de patriotismul introdus în lucrările științifice cu scopul de a înșela pe oameni și ale întuneca mințile. Mă refer iarăși înainte de toate la *Originea Românilor*, unde natura subiectului l-a silit să se ocupe de „știința” pusă în slujba unui naționalism rău înțeles. Și totuși acest cuvânt este nepotrivit pentru punctul de vedere al lui Philippide și al atâ-

tora dintre noi), cine a înălțat neamului românesc un monument mai nepieritor decât acest dușman al patriotismului de paradă? Cât privește curajul cu care susținea adevărul, nu mă pot opri de a cita o afirmație extrem de elocventă. În cursul unei polemici răsunătoare își... permisesese să spue lucruri nu tocmai favorabile despre niște iluștri filologi străini. Reproșându-i-se, mai târziu, această atitudine, Philippide ripostă că în ochii săi toți oamenii sunt deopotrivă, mai ales când i se pare că greșesc; de ce s'ar sfii atunci să dea pe față erorile, fie și ale celui mai genial învățat din lume? Și adăugă apoi, cu humorul său obișnuit, care deastădată se dovedește așa de profund, spre a explica... fricoșilor acest curaj : „Doar nu-s Trac degeaba !”

* * *

Ca profesor, Alexandru Philippide, a fost un model în cea mai frumoasă accepție a cuvântului : model de seriozitate înțelegătoare și de conștiinciozitate dusă până la sacrificiu. În cei trei ani cât i-am urmat cursurile n'a lipsit absolut niciodată. Și dacă acest fapt pe oamenii mai în vârstă nu-i prea surprinde, căci numai pentru vremurile de astăzi a-ți face datoria cu severitate însemnează o excepție aproape dezonorantă, trebuie să precizez imediat că afirmația mea se potrivește pentru întreaga lui activitate didactică. Am spus deja că nu și-a luat concediu dela catedră nici când lucra, până la istovire, Dicționarul Academiei. Și iarăși am arătat cu câtă greutate și numai în fața imposibilului s'a hotărît să stea acasă în ultimul semestru al anului școlar 1932—1933 (înainte de a muri). Mai impresionantă, dacă se poate,

a fost atitudinea lui în 1926, când a avut atacul de paralizie: la ordinul medicilor a trebuit să-și ia un concediu de câteva luni, dar în prima zi de curs liberă după vacanța Paștilor s'a și prezentat la lecțiile pe care le întrerupsese așa de puțin bucuros. Și, constatând atunci această grabă la un profesor de 67 ani, n'am putut să mă stăpânesc a face anumite aprecieri și comparații, pe care e mai bine să le trec sub tăcere. Evident că trebuie să vedem și aici unul din efectele acelei excesivități asupra căreia am insistat mereu, mai cu samă că și numărul orelor de curs săptămânale (șase de toate, câte două în șir, fără întrerupere) și faptul că nu respecta nici sărbătorile legale vorbesc în acest sens. Dar ce exces vrednic de admirație și totodată mustrător pentru tendința exact opusă a atâtoră !

Exerciții de seminar Philippide nu făcea, și constatarea surprinde la un om care și-a desăvârșit studiile în Germania, unde seminarul era și mai este încă mijlocul principal de inițiere a studentului în tainele științei. Foarte probabil că la începutul carierei sale didactice universitare nevoia ședințelor seminariale nu se simțea, pentru motivul că numărul studenților era foarte redus. Pe de altă parte calitatea celor mai mulți dintre ei se ridica deasupra mijlociei. În vremea aceea un absolvent de liceu se înscria la o secție determinată a Facultății de Litere și Filozofie, așa cum altul se înscria la Matematici: simțea în el aptitudini pentru acea specialitate, iar nu și-o alegea numai fiindcă i s'ar fi părut mai ușoară. Dar cred că Philippide n'a vrut să introducă exercițiile de seminar și din altă pricină. Am pomenit de disprețului pentru forma fără fond. Sunt convins că vedea în ședințele seminariale, așa cum aveau ele loc în condi-

țiile dela noi, satisfacerea unei forme, și atâta tot. Nu știu dacă, dând această explicație, greșesc prea mult și în ce privește aprecierile lui.

Cu toate acestea, Philippide își cunoștea bine elevii și știa să-i cântărească cu mare precizie. Prețuia în deosebi calitățile pe care le puteși bănuși ușor acum, după ce i-am schițat personalitatea : prețuia seriozitatea, cuminenția (adică înțelepciunea), munca și modestia. Avea oroare de „genii”, cum rezultă, între altele, și din afirmația surprinzătoare, dacă vreți, prin severitatea și exclusivismul ei, pe care o face tot în *Specialistul român*, unde supune unei critici nemiloase întreaga viață culturală a Românilor din sec. XIX : „Să ne vâram tot mai tare în cap ideia, spune el la un moment dat, că dela Ștefan cel Mare până astăzi nici umbră de geniu n'a mai apărut în românime”. Din această cauză foștii elevi ai lui, care aveau altă concepție despre genialitate, s'au îndepărtat de dânsul, și tot pentru asta numărul celor ce l-au urmat până la sfârșit nu-i din cale afară de mare. În conformitate cu întreaga sa filozofie, Philippide căuta să stimuleze munca acelor studenți care i se păreau că rezistă la încercări mai grele : le arăta foarte lămurit încă dela început că activitatea științifică nu poate fi nici distracție, nici satisfacerea unei ambiții, ci însemnează muncă neîntreruptă și adesea nu tocmai plăcută ; că înainte de a trata o problemă oarecare, se impune o pregătire temeinică, atât în domeniul filologiei române, cât și în acela al disciplinelor ajutătoare, așa de numeroase din cauza influențelor străine care s'au exercitat asupra limbii noastre, etc., etc. Și numai după ce un tânăr licențiat trecea cu succes aceste probe

preliminarii obținea aprobarea să studieze o chestie aleasă de el însuși ori fixată de profesor.

Grație faptului, deja amintit, că pe vremuri numărul studenților înscriși la Filologia Română era foarte mic, Philippide avea posibilitatea să-i cunoască bine cu prilejul examenelor, care se prelungeau cu mult peste limita obișnuită și se transformau adesea în adevărate colocvii. Cine se distingea se bucura de un tratament special, își putea, de pildă, permite să-l viziteze acasă și să stea de vorbă cu dânsul. (Astăzi, când nu se prea respectă distanța care trebuc să existe, într'o anumită măsură, dela profesor la elev, acest amănunt poate surprinde și provoca chiar zâmbete. Înainte de războiu, nu era așa. Toți profesorii ca și toți studenții se purtau unii față de alții în chipul arătat aici. Dealtmintrelea, după războiu, Philippide însuși își schimbase atitudinea, cedând... ritmului celui nou.) Deaceia multi din discipolii lui contează în știința filologică românească și, ținând samă de condițiile mai puțin favorabile în care au fost nevoiți să lucreze, ei, în special cei ce au izbutit să-și facă un nume, sunt mai numeroși decât ai celorlalți învățați români de aceeași specialitate.

* * *

Imi mai rămâne să mă ocup de activitatea științifică a lui Alexandru Philippide, adică de opera sa scrisă. Voiu încerca și aici o caracterizare generală, în care să așez apoi, ca într'un cadru, diversele lui lucrări. Pregătirea științifică și-a făcut-o în vremea atotputernicei junimiste, adică în jurul anului 1880. Dau termenului „junimist” o accepție largă, înțelegând

prin el mai ales criticism : lupta contra tuturor produselor artificiale și false din domeniul întregii noastre activități intelectuale, lupta contra formei fără fond. O atmosferă asemănătoare exista însă mai de mult. Se știe că încă de pe la 1840 scriitori moldoveni ca Russo, Kogălniceanu, Alecsandri au luat față de chestiile care se puneau atunci la ordinea zilei atitudine critică. Iar când „Junimea” era pe sfârșite, fiindcă cei mai însemnați reprezentanți ai ei se stabilise la București, se ivește mișcarea dela „Contemporanul”, și mai îndârjită contra racielor timpului. Această stare de spirit convenea de minune temperamentului bătaios al lui Philippide. Așa se explică de ce polemica alcătuiește o bună parte din activitatea lui științifică. Nu numai în scrieri propriu zis polemice, cum sunt discuțiile cu Hasdeu, *Specialistul român*, *Un specialist român la Lipsa* ș. a., ci și în opere pozitive punctul de vedere critic se manifestă cu putere. Să se compare, de pildă, numeroase pagini din *Principii de istoria limbii* sau partea finală extrem de întinsă din *Originea Românilor I*, unde discută părerile învățaților români și străini care au cercetat aceeași problemă.

Polemicile lui Philippide se caracterizează prin vervă și humor sănătos, prin logică strânsă și printr-o viziune clară a slăbiciunilor adversarului, pe care știe să le exploateze și să le biciuiască cu o ironie adesea nimicitoare. Deasemenea trebuiesc reamintite cele spuse mai sus despre curajul mare pe care i-l dădea, în primul rând, firește, pasiunea pentru adevăr. Deși tânăr aproape necunoscut unor cercuri mai largi, Philippide nu s'a sfiit să atace pe Hasdeu, pentru foarte mulți Români din timpul acela suveranul necontestat al științii noastre filologice (și is-

torice). Ceeace l-a făcut să se ridice împotriva acestui savant a fost iarăși disprețul său pentru forma fără fond : Hasdeu, incontestabil un om extraordinar, dar lipsit de o pregătire științifică severă, intrucât n'avea școală, cum se zice (era autodidact), cădea adesea în exagerări fanteziste, lucru care se întâmpla cu atât mai ușor, cu cât era și poet, și totodată se arăta mereu dispus să cam jongleze cu vastele, însă nu tocmai solidele sale cunoștinți în multe domenii.

Altă caracteristică a pregătirii lui Alexandru Philippide este următoarea. Pela 1880, când își termină studiile, precum și ceva mai târziu, când se duce în străinătate, știința limbii era dominată de școala neogramaticilor. Philippide s'a format în spiritul acestei școli, și, dacă-i nevoie de o probă palpabilă, ajunge să citez prelucrarea atât de originală, sub titlul *Principii de istoria limbii*, a cărții *Prinzipien der Sprachgeschichte* de Hermann Paul, într'un anumit sens adevăratul teoretician al neogramaticismului.

Se știe că această școală asimila fenomenele lingvistice celor naturale : fiind un „organism viu“, limba se conformează, în evoluția ei, unor legi determinate, foarte asemănătoare, ba chiar identice cu legile din natură, adică oarbe și mecanice, întocmai ca acestea.

Deasemenea se observă la neogramatici o puternică tendință spre istorism : lipsă de interes, cel puțin practic, pentru stările lingvistice actuale, în schimb atenție mare pentru epocile trecute ale limbajului omenesc.

Alexandru Philippide a fost, în general vorbind, toată viața un neogramatic. Și dacă a făcut mai puțin caz de legile fonetice și lingvistice decât neogramaticii din Apus, punctul

de vedere istoric a predominat în activitatea sa științifică până la excluderea aproape completă a stărilor lingvistice actuale. Este drept că lua des în considerație graiurile românești de pretutindeni, așa cum se prezintă ele în timpul de față, însă totdeauna numai pe bază de texte, iar în raport cu importanța pe care o acorda fazelor anterioare ale limbii românești, atenția pentru graiul viu este neînsemnată. Mai curios mi se pare faptul că, în discuțiile sale lingvistice, nu făcea aproape de loc apel la limba vorbită, comună sau populară, pe care o cunoștea atât de bine. Trebuie stăruit totuși asupra amănuntului foarte important că, printre corifeii neogramaticilor, Alexandru Philippide și-a ales drept model pe Hermann Paul, cel mai puțin neogramatic, adică cel mai filozof dintre toți : în contradicție flagrantă cu școala căreia aparținea, acest lingvist s'a interesat neconținut de factorul psihic al limbajului omenesc, a înțeles că limba nu trăește decât prin indivizii vorbitori și că, prin urmare, evoluția ei atârână în primul rând de sufletul omului. Constatarea aceasta nu surprinde pe cei care au urmărit deaproape activitatea științifică a lui Philippide : în toată opera lui se vede învățatul preocupat de idei generale și bucuros să descopere, într'o serie de fapte lingvistice, elementul mai mult sau mai puțin permanent. Citez, în special, *Principii de istoria limbii*, polemicile și articolul *Coincidențe* din „Viața românească” pe 1915.

Tot ca o influență neogramatică trebuie socotită însemnătatea pe care o acordă Philippide foneticii. Din moment ce admiți existența legilor fonetice, legi conform cărora se modifică sunetele unei limbi date, este firesc și necesar să

cunoști bine, din acest punct de vedere, mecanismul limbajului omenesc, să-ți dai precis și sigur samă de modul cum funcționează organele vocale. Așa au făcut numeroși neogramatici, așa a făcut și Alexandru Philippide. Iar dacă studiul aproape exclusiv al sunetelor, ca și cum întreaga vorbire s'ar reduce la ele, trebuie condamnat cu tărie, ca orice exagerare, ostelile pe care și le-au dat atâți reprezentanți ai școlii neogramatice pentru lărgirea și aprofundarea cunoștinților de fonetică merită toată lauda. Philippide a fost cel mai mare fonetist al nostru, deși n'a publicat lucrări speciale de „fiziologia sunetelor”, — ținea însă, din trei în trei ani, un curs admirabil, care putea fi imprimat în orice moment, fără nici o modificare —, și cu siguranță unul din bunii fonețiști ai Europei.

Altă notă distinctivă în formația științifică a lui Philippide este erudiția-i aproape enciclopedică, produs al atmosferei în care și-a desăvârșit pregătirea, dar și al curiozității sale nemărginite. Bogăția, soliditatea și felurimea cunoștinților acestui învățat uimeau cu drept cuvânt pe oricine. Concepea filologia în sensul cel mai larg posibil : „Acea parte a Istoriei, care are ca obiect de expunere viața omenească în toate manifestările sale”, spune el în *Introducerea în istoria limbii și literaturii române*, pag. 7, și se conforma cu stricteță acestei definiții. Orice ramură a științii filologice îi era familiară. Cu deosebire îl atrăgeau limbile și literaturile antice, pe care le stăpânea ca un adevărat clasicist și le-ar fi putut preda cu aceeași competență și strălucire ca și propria sa materie de învățământ. Tot așa filologia romanică, de care nu trebuie și nici nu poate fi despărțită filologia

română. Deaceea Philippide avea oroare de specializarea strămtă și exagerată, pe care o observa la marea majoritate a filologilor români și străini. Nu-i o simplă întâmplare că două din cele mai celebre scrieri polemice ale sale poartă titlul *Specialistul român* și *Un specialist român la Lipsca*, și dacă înțelesul pe care-l are aici termenul „specialist” diferă întrucâtva de cel curent, disprețul pentru specializare, pentru mărginirea aceasta într'un domeniu tot mai restrâns, nu-i mai puțin vizibil.

Mână în mână cu calitățile enumerate până aici merge încă una, cea mai importantă, poate, la un filolog care-și merită numele. Este acribia, grija pentru exactitate și precizie, atenția deopotrivă de vie pentru lucrurile mari, ca și pentru cele mărunte, informația sigură și bogată, care să epuizeze complect problema în discuție. La Philippide această acribie se extindea și asupra formei, lucru iarăși cam rar la confracții noștri de pretutindeni. Afirmația că stilul este omul se dovedește a fi, în cazul lui, foarte adevărată : nu se poate închipui un stil mai original, după cum este greu de găsit o personalitate mai puternică decât a lui. În felul de a scrie al lui Philippide se oglindește minunat cultura sa enciclopedică : din elemente străine, mai ales clasice, adaptate la spiritul limbii noastre și îmbinate cu cele românești, în special populare, el a știut să creeze un stil a cărui amploare amintește de fraza latinească și a cărui frăgezime este tot atât de plăcută ca la Creangă sau Neculce.

În asemenea condiții apare firească întinderea relativ mică a operei lui Philippide. Un om, care ține să studieze și să mediteze îndelung tot ce spune, nu poate scrie mult, chiar dacă

ajunge la o vârstă înaintată. Cărți propriu zise are numai patru : *Introducere în istoria limbii și literaturii române*, *Principii de istoria limbii*, *Gramatică elementară a limbii române și Originea Românilor* (în două mari volume). Adăugând la acestea studiile (unele din ele întinse), articolele, recenziile, etc., numărul paginilor la sate de Philippide se ridică de abia la câteva mii. Este drept că au rămas dela el și manuscrise, în primul loc *Dicționarul limbii române* (literele A, B, C și o mică parte din D), *Curs de fiziologia sunetelor* și *Curs de introducere în știința limbii*, poate și alte lucrări necunoscute mie. Dar chiar cu acestea, Philippide stă, sub raportul cantitativ, în urma multor filologi români.

În schimb, valoarea operei sale este neobișnuit de mare. Evident că diferite afirmații și concluzii răspândite dealungul scrierilor lui nu se mai pot menține astăzi, înainte de toate pentru că se bazează pe un material prea redus și nesigur, așa cum i-l pune la îndemână starea din acel moment a studiilor noastre filologice. Aceasta și este soarta, într'un anumit sens nedreaptă, a lucrărilor științifice : să fie, grație legii firești a progresului, depășite după o trecere oarecare de timp, și nu numai în domeniul filologiei, mai puțin solid, fiindcă-i prea subiectiv. Dar alături de lucrurile fatal pieritoare, câte altele pe care avem dreptul să le socotim definitive ! Mă gândesc mai cu samă la *Originea Românilor*. Iată o operă pe care n'o putea duce la bun sfârșit decât Alexandru Philippide, pentru că nimeni nu posedă în același grad ca el calitățile pomenite mai sus și care cu deosebire pentru o lucrare ca aceasta, atât de grea în toate privințele, sunt indispen-

pensabile. Se poate spune, fără teamă de desmințire, că principalele concluzii ale lui Philippide cu privire la originea poporului și limbii românești (unde, când și cum s'au format) vor rămânea. Numai admitând că s'ar descoperi izvoare necunoscute astăzi și în contradicție cu cele existente, părerile expuse în *Originea Românilor* ar putea fi zdruncinate. Dar nu sunt motive de îngrijorare: am emis o simplă ipoteză, care nu se va realiza, cu siguranță, nici odată. Absolut nou și extrem de fecund în consecințe este următorul procedeu utilizat de Philippide. În lipsă de documente istorice, relativ la condițiile în care s'au deslipit dela locul lor de baștină diversele ramuri ale Românilor, autorul a trebuit să se bazeze pe limbă, comparând între ele toate dialectele românești. Rezultatul este surprinzător, deși concordă, în general, cu anumite indicații de natură istorică. Strămoșii Bănățenilor, ai Ardelenilor de vest și nord, ai Bucovinenilor, Moldovenilor și Basarabenilor au străbătut, în total sau în parte, aceleași drumuri, până s'au fixat acolo unde găsim pe descendenții lor de astăzi, și au pornit din aceeași regiune a Peninsulei Balcanice ca și cei mai mulți dintre Olteni. La rândul lor, Muntenii, Ardelenii de sud și Oltenii răsăriteni au urmat iarăși un itinerar identic, dar diferit de al celui alt grup de Români.

Nu poți sfârși această analiză, fără să insist puțin asupra întâmplării, i-aș putea spune chiar minune, care a jucat, mi se pare, un rol hotărâtor în soarta marelui nostru învățat și profesor. Am văzut că bunicul său după tată era străin curat. Și totuși, în curs de două generații, nu numai că asimilarea s'a făcut în chip desăvârșit,

dar un descendent al aceluia băietan, plecat dela poalele Pelionului, pentrucă nu se simțea bine între ai săi, — așa spunea Alexandru Philippide, când se gândea, în clipe de amărăciune, că ar fi trebuit și el să se expatrieze, dacă l-ar fi lăsat inima —, a dăruit neamului românesc opera cea mai națională din punctul de vedere al obiectului și al preocupărilor. Să binecuvântăm Providența, care pune la cale astfel de lucruri, iar cei ce cred orbește în teoria fiziologică a rasei să ia aminte.

BIBL. UNIV. CLUJ

505 20.XI.1937

BCU Cluj / Central University Library Cluj

EXEMPLAR LIBRAL

„CUNOȘTINȚE FOLOSITOARE“

Nr.

16. Creșterea păsărilor de PROF. C. MOTAȘ
17. Rătăcirii bolșeviste de MAIOR I. MIHAL
20. Răsadnița și plantele din răsad de V. SADOVEANU.
22. Meșteșugul văpsitului cu burueni de ART. GOROVEI.*
23. Cum orbim de DR. G. GLĂVAN.
24. Păstrarea cărnii de porc de G. GHEORGHIU.
25. Calul de prof. E. UDRIȘCHI.
27. Cum trebuie să ne hrănim de E. SEVERIN.
29. Beția de DR. EMIL GHEORGHIU.
30. Lămurirea Constituției de ARTUR GOROVEI.
33. Mama și copilul de PROF. M. NARICATIDE.*
36. Omul și societatea de AL. GIUGLEA.
37. Bucătăria sătenilor de MARIA GEN. DOBRESCU.*
38. Sfecia de zahăr de C. LACRÎTEANU.
39. Ingrășarea pământului de I. M. DOBRESCU.
40. Friguri de bălă de DR. T. DUMITRESCU.
41. Banul de A. GIUGLEA.
42. Sfaturi practice de ING. A. SCHORR

Nr.

43. Lămurirea Calendarului de A. GIUGLEA.
44. Conjunctivita granuloasă de DR. I. GLĂVAN.
45. Burueni de leac de A. VOLANȘCHI.
46. Sfaturi casnice de MAICA RALUCA.
47. Cultura tomatelor de I. ISBORAN
48. Rețete pentru gospodine de MAICA RALUCA.
49. Lingoarea de DR. I. DUMITRESCU
50. Bienoragla sau sculamentul de DR. N. IOAN.
51. Practica agricolă de A. HEJENARIU.
52. Apa de băut de DR. I. BĂLTEANU.
53. Tifosul exantematic de TUDOR DUMITRESCU.
54. Boalele animalelor de I. POPU-CÂMPEANU.
55. Lucrări din pănulețe de porumb de TITUS G. MINEA.
56. Cartoful de I. POPU-CÂMPEANU.
57. Cum să trăim de DR. F. GRUBFELD
58. Lucrări din pae și sorg de TITUS G. MINEA.
59. Insectele stricătoare pentru pomi de GH. FIȘTESCU*.
60. Vata de lapte de M. GĂTAN.*
61. Mierea și Ceara de CONST. IONESCUCRISTEȘTI*.
62. Indrumări agricole de C. IONESCUCRISTEȘTI.

Seria C. „DIN LUMEA LARGĂ“.

Nr.

3. Munții Apuseni de M. DAVID.
5. Bucovina de I. SIMIONESCU.*
6. Basarabia de G. NIȘTASE.
7. Dobrogea de C. BRĂTESCU.
10. Viața în adâncul mărilor de C. MOTAȘ.
- 11.—12. A. Șaguna de I. LUPAȘ.
13. Către Everest de PROF. I. SIMIONESCU.
14. Românil de peste Nistru de V. HARKA.*
15. Lituania de G. NIȘTASE.
17. Câmpia Transilvaniei de I. POPU-CÂMPEANU.
18. Moldova de I. SIMIONESCU.
19. Românil din Ungaria de I. GORGEȘCU.
20. Jud. Torda Arieș de I. MEREȘEANU.
21. Țara Hațegului de GAVRIL TODICA.
22. Spiru C. Haret de I. SIMIONESCU.
23. Danemarca de MAGDA D. NICOLAESCU.
24. N. Milescu în China de I. SIMIONESCU.
25. Cetățile moldovenești de pe Nistru de APOSTOL D. CULEA.

Nr.

26. Românil din Bulgaria de EM. BUCETA.
27. Valea Jiului din Ardeal de P. HOȘTU-LONGIN.
28. Țara Bârsel de N. ORGHIDAN.
29. Vechiul ținut al Sucevei de V. CIURXA.
30. Macedo-Românil de TACHE PAPA-HAGI.
31. Românil din Banatul Jugoslav de PR. BIZAREA.
32. Coasta de Azur de I. SIMIONESCU
33. Elveția de TRAIAN G. ZAHARIA.
34. Maramureșul de GH. VORNICU.
35. Austria de I. SIMIONESCU.
36. Belgia de TRAIAN G. ZAHARIA.
37. Afganistanul de I. SIMIONESCU.
38. Anastasia Șaguna de DR. I. LUPAȘ.
39. Blajul de ALEX. LUPEANU-MELIN.
40. Marea Neagră de DR. I. LEPSI.
41. Pe urmele lui Robinson Crusoe de I. SIMIONESCU.
42. Din Norvegia de I. COREA.
43. Din vremea lui Ștefan cel Mare de GEN. R. ROSETTI.*
44. Japonia de I. SIMIONESCU.

„CUNOȘTINȚE FOLOSITOARE”

<u>Nr.</u>	<u>Nr.</u>
45. Olarul Savant de I. SIMIONESCU.	58. A. Odobescu de AL. TEIGARA-SAMURCAȘ*
46. Intr-o mănăstire din Himalaya de MIRCEA ELIADE.*	54. Banatul de PROF. D. IZVERNICIANU*
47. Dănilă Apostol de N. P. SMOCHINĂ.	55. Țara Zarandului de G. E. CAMBER.*
48. Govora și Călimănești de I. SIMIONESCU*	56. Iordache Goleacu de N. BĂNESCU*
49. Sgările norii New-Yorkului de PETRU COMARNESCU*	57. Bucureștii de V. MIHĂILESCU.*
50. Nicolae Bălcescu de V. SASSU.*	58. Turismul de AUREL PIȚU*
51. Țara visurilor Împietrite Egiptul de MIRCEA HEROVANU*	59. Abisinia de I. SIMIONESCU.*
52. Gh. I. Donici de GEN. R. R. ROSETTI	60. Polonia de I. SIMIONESCU.*
	61. Date istorice și culturale din România de CRONICAR.*
	62. Carmen-Sylva (Tekirghiol) de DR. COCA ODESEANU*
	63. Gh. Coșbuc de V. M. SASSU*
	64. A. Philippide de I. JORDAN*

Seria D. „ȘTIINȚA APLICATĂ”.

<u>Nr.</u>	<u>Nr.</u>
1. Fabricarea săpunului de A. SCHORR.	19. Fotografia de CĂP. DR. M. ZAPAN
3. Motorul Diesel de ING. CASSETTI.	20. Industria zahărului de G. I. DABROIANU.
5. Industria Parfumului de E. SEVERIN.	21. Șase montaje de radio de CĂP. DR. M. ZAPAN.
4-5. Aerul lichid de ILIE MATEI.	22. Cinematografia de CĂP. M. ZAPAN.
6. Industria Azotului de L. CATON.	23. Automobilul de CĂPIT. DE AVIAȚIE M. PANTAZI.
7-9. Locomotiva de ING. CASSETTI.	24. Fabricarea sticlei de G. A. FLOREA
10. Aeroplanul de DR. V. ANASTASIU	25. Gazele otrăvitoare de CĂP. DR. M. ZAPAN.*
11. Baloane și dirijabile de C. MIHĂILESCU.	26. Împănarea păsărilor de N. C. PĂNESCU.
12. Betonul armat de ING. N. GANEA.	27. Legatul cărților de I. CARAMALĂU*
13. Gări și trenuri de G. ȘIADBEI.	28. Înnotul de F. EPUREANU*
15. Aparat de Radiofonie de CĂPIT. DR. M. ZAPAN.	29. Stoaterea patelor de VICTORIA A. VELCULESCU*.
16. Tiparul de VASILK ROMANESCU.	30. Cum navigă corăbii de SPANDECK.*
17. Ce se scoate din cărbuni de C. V. GHEORGHIU	
18. Industria materiilor colorante de G. A. FLOREA.	

CUNOȘTINȚE FOLOSITOARE

Unică bibliotecă prin varietatea cuprinsului; prin efinătate, este la îndemâna oricui. S'a dovedit o adevărată enciclopedie. Aduce foloase specialistului; procură cunoștințe folositoare celui care nu se restrânge numai la cartea de școală. Biblioteca se adresează tuturor, căci e instructivă, educativă și practică.